

John Paul Scott: The Evolution of Social Systems. Monographs in Psychobiology: An Integrated Approach, Vol. 3.
Ed. by S. A. Corson

New York, Gordon and Breach Science Publishers S. A. 1989, 355 s.

J. B. Scott (nar. 1909) patří k předním představitelům starší generace amerických biologů, etologů, evolucionistů a systémových teoretiků. Je žákem předního populačního genetika S. Wrighta. Řídil a organizoval rozsáhlý výzkum behaviorálních programů USA. Vypracoval uznávanou koncepci polysystémové analýzy *agresivního chování*. Stal se zakladatelem a prezidentem řady mezinárodních vědeckých společností jako International Society for Research on Aggression, International Society for Developmental Psychobiology, Behavior Genetics Association. Scott napsal desítky fundovaných vědeckých statí a je autorem, spoluautorem nebo editorem několika knih a monografií: *Animal Behavior*, Chicago 1958, *Aggression*, 2. ed., Chicago 1975, *Genetics and Social Behavior of the Dog* (1965, spoluautor J. L. Fuller), *Critical Periods*, New York 1978.

Ve své teorii evoluce sociálních systémů Scott podtrhuje metodologický význam dvou koncepcí: obecné teorie systémů L. von Bertalanffyho a teorie genetických základů biologické evoluce. Avšak sama evoluce chování a sociální organizace má silné zpětné účinky na genetické změny. Sociální organizace tak nejen mění evoluční procesy formováním nových druhů selekce, nýbrž může i urychlovat genetické změny pomocí interakce. Pro sociálně žijící druhy se tyto faktory stávají součástí evoluční teorie.

Kniha má 13 kapitol, které shrnují výsledky systémového pojetí genetické teorie evoluce (kapitoly I-VI) a systémového pojetí evoluce chování a sociální organizace (kapitoly VII-XIII). Přínos Scottovy knihy spočívá v jeho panoramatické snaze vyložit hlubší souvislosti a příčiny evoluce sociálního chování a organizace. Rekonstruuje např. podrobně vývoj pečovatelského chování (caregiving behavior) od sebeběče až po složité vzorce péče o potomstvo. V různých kontextech rekapituluje a shrnuje vlastní klasifikaci vzorů chování ve vztahu k jejich funkcím (s. 104 an.).

Ekologové už v 50. letech vyvinuli teorii evoluce kooperace (Allee 1951), k níž se později přidala Corningova teorie synergismu (1983). Při studiu evoluce kooperačních a konkurenčních mechanismů dominuje od 60. a 70. let *studium agonistického chování*. Toto chování představuje zvláštní spojení agresivního chování s chováním submisivním a útekovým. Tuto novou funkčně nadřazenou jednotu nazval Scott jako první agonistickým chováním (s. 187). Hlavní příčinou destruktivních forem agrese je dezorganizace sociální struktury a funkcí chování (Scott 1975).

Scott provádí systematickou analýzu evoluce funkcí agonistického chování od bezobratlých k primátům. U vlků podle něho dochází k velké redukci agonistického chování na symbolické a neškodné formy vztahů dominance a subordinace. Bez této redukce by byl život ve skupině nemožný. Nejlépe bylo poznáno toto redukování v analýze chování primátů, kde už vystupuje jeho velká biologická rozmanitost, komplexnost a adaptace na specializované ekosystémy.

Nejvýznamnějším přínosem je Scottova teorie transformace funkcí agonistického chování, podložená rozsáhlým srovnávacím výzkumem. Scott upozorňuje na v podstatě defenzivní charakter tohoto chování, a to jak proti predátorům, tak proti příslušníkům vlastního druhu (conspecific defense). Ochrana je zaměřena na potomstvo, na zdroje potravy, rušení komfortu, disponování počtem a kvalitou samic, získávání většího spektra výhod (irritable, instrumental aggression). Tím je agonistické chování úzce spojeno se sociální organizací, se schopností rozvíjet pozitivně sociální vztahy (social relationship).

V závěru svého výkladu se Scott zmiňuje i o *infanticidě*, která byla popsána řadou sociobiologických teorií (např. Hrady 1977). Infanticida může mít více příčin a funkcí, vzniká z maladaptivního chování a ze sociální disorganizace, dále z přemnožení, z reprodukčních výhod a byla popsána i značná variabilita infanticidy např. při delším pozorování langurů (Sommer 1987).

Po výkladu evoluce sociální organizace, její klasifikace a srovnávací povahy sociálních a biologických systémů provádí Scott podrobnější srovnání evoluce kulturní tradice a jejího

možného přenosu v animální oblasti a u člověka. Z tohoto výkladu plynou cenné podněty i pro současnou sociobiologii, zvláště v subkapitole o teorii kulturní evoluce, založené na biologii. Scott poukazuje jak na význam, tak na meze těchto analogií. Odmítá špatné analogie jako například představy o „genech kultury“ (cultorgen), které odporují genetické homeostázi (Lerner 1954).

Systém agonistického chování se liší od genetického systému, neboť je variabilnější než genetický systém. Kromě řady biologizujících redukcí sociobiologové Lumsden a Wilson upozornili na biologické meze lidské kulturní evoluce (restraints, constraints). Zobecnili je však do „epigenetických pravidel“, která jsou spomínána, neboť přehlíží některé primární báze lidské kultury, jako je řeč, hra a motivace dětí v řečovém chování a imitace všeho pomocí řeči. Těž fenomén vazby matky a dítěte (attachment) je spíše primárním a nikoliv sekundárním faktorem. Přínosem těchto sociobiologů je i poněkud jiné použití termínu koevoluce než jako evoluce a interakce separátních genetických systémů. Používají ho spíše k vyjádření koordinovaných změn na dvou a více rovinách organizace a interakce. Proti omezujícímu vlivu biologické evoluce na evoluci kulturní Scott právem namítá, že tyto

nepříznivé efekty, odvozené z dosavadního studia dějin biologické evoluce, jsou nyní podstatně negovány dnešními trendy, které poukázaly na její zvyšující se variabilitu. Biologické hranice nepůsobí tedy na všechny druhy stejně a trvale. Podle Scotta je primárním efektem dnešní biologické evoluce spíše usnadňovat kulturní variace (s. 277).

V závěrečné kapitole autor podtrhuje, že pro rozvoj jeho vlastních idejí o evoluci sociálních a kulturních systémů, sociální organizace a srovnávacího výzkumu biologické a kulturní evoluce byla důležitá *teorie systémů*. Tato teorie bude hrát svou roli i v budoucím výzkumu těchto procesů. A to nejen v teorii, ale i v praxi vytvářením demokratických sociálních organizací a kooperujících institucí. Vzhledem k tomu, že kulturní evoluce na rozdíl od biologické je kumulativní, mohou četné nosné pilíře dnešní teorie kulturní a sociální evoluce významně přispět i k řešení klíčové otázky dneška, jak uskutečnit důležité kulturní a sociální změny, jak je kontrolovat a řídit. Musí to být změny konstruktivní a pozitivní. Rozvinutá teorie sociální a kulturní evoluce může na druhé straně identifikovat a odstraňovat destruktivní procesy a ideologie, které její vývoj doprovázely.

Jan Kamaryt

Sociologie a životní prostředí

Sociale Wetenschappen vol. 35, No. 4 (1992), s. 1-81.

V nizozemském časopise *Sociale Wetenschappen* [Společenské vědy], vydávaném Katolickou univerzitou v Tilburgu a publikujícím převážně v holandštině, vyšlo koncem roku 1992 monotematické (anglické) číslo věnované *ekologické sociologii*. Takto široké téma je ovšem ve vlastním obsahu čísla traktováno s podstatným zúžením na problematiku ekologického hodnotového systému, jeho souvislost s náboženským přesvědčením, a působení tohoto přesvědčení na ekologické chování.

V krátké úvodní stati připomínají sice P. Ester a N. Nelissen sociální morfologii durkheimovské tradice, sociální ekologii Chicagské školy, Steinmetzovu sociografii a německou Gemeindesoziologie jako průkopnické

disciplíny zkoumání vztahu mezi společností a prostředím, obecná teorie pro tuto oblast však podle autorů dosud chybí. Sociologický výzkum v dané oblasti za posledních 20 let člení do čtyř tematických bloků: zkoumání vztahu mezi prostředím a základními sociálními institucemi (strukturální analýza), vztahu mezi světovým názorem a ekologickými postoji (kulturní analýza), úlohy ekologických hnutí a dopadu ekologických katastrof na člověka a společnost.

Následující čtyři studie představují výběr z příspěvků přednesených na „Mezinárodní konferenci o současném vývoji v ekologické sociologii“, která se konala ve Woudschotenu v Nizozemsku v roce 1992.

Teoretičtěji zaměřená stať J. A. Pradesa (Kanada) „Klasické teorie společnosti a základy ekologické sociologie“ se snaží ideový základ hodnotového systému ekologických

hnutí interpretovat s použitím dvou konceptů klasické sociologie – Maxe Weberova „ducha kapitalismu“ a Durkheimova „totemického principu“. Podle autora má hodnotový systém ekologických hnutí a „duch kapitalismu“ čtyři společné rysy: 1) eticky a nábožensky podložený pohled na svět, pevné přesvědčení působící na celý způsob života jednotlivce (typického kapitalistického podnikatele nebo stoupence ekologického hnutí), 2) asketismus – orientaci na plnění povinností, tvrdou práci spíše než na osobní blahobyt, 3) racionální hledání nejvhodnější cesty k dosažení sledovaného cíle činnosti, 4) mýtus nebo náboženskou víru jako jednotící princip celého ideového systému a zdroj jeho legitimacy. Existují ovšem i hluboké rozdíly mezi oběma hodnotovými systémy – a jako nástroj k vysvětlení těchto rozdílů se podle Prades nabízí Durkheimův „totemický princip“. K jeho charakteristickým rysům patří víra v posvátnost určitých věcí, které si zaslouží bezpodmínečný respekt a které jako neosobní síla materiálně a morálně působí na život lidí. Tímto principem lze vykládat nejenom nejrůznější v historii se vyskytující náboženství, ale i jakýkoli vztah mezi člověkem a všemi „věcmi“, které člověk pokládá za nezpochybnitelné, nedotknutelné a v tomto smyslu „svaté“. Autor pak přijímá i Durkheimovu hypotézu, podle níž zdrojem i předmětem posvátné úcty je vlastně člověk sám ve svých bytostných vazbách k druhým lidem.

Souhrnně dochází Prades k následující hypotéze o vztazích mezi hodnotovým systémem kapitalismu, socialismu a „ekologismu“. Všechny tyto tři systémy jsou svou povahou antropocentrické: vrcholnou hodnotou je v nich přežití a pokrok lidského druhu. Liší se však navzájem tím, jakým způsobem se tato nejvyšší hodnota uplatňuje: kapitalismus klade na první místo individuální „spásu“, jejímž dokladem je osobní úspěch dosažený ve svobodném soukromém podnikání, socialismus věří v kolektivní „spásu“ dosaženou bojem dělnických mas, zatímco nejvyšší hodnotou pro ekologická hnutí je přežití člověka jako druhu, a to jak v rámci dané generace, tak i mezigeneračně.

Ve statí „Náboženské víry a ekologické postoje“ referují P. Estes a B. Seurenová z Tilburské univerzity o některých výsledcích

průzkumu „evropských hodnot“, uskutečněného v roce 1990 ve 14 evropských zemích. Všímají si především souvislosti mezi ekologickými postoji a různými ukazateli náboženské angažovanosti. Analýzou těchto souvislostí ověřují mimo jiné i platnost hypotézy (L. White 1967), podle níž ekologická krize současné doby má své historické kořeny v židovsko-křesťanské teologii s jejím dualismem mezi člověkem a přírodou, podřízením přírody člověku jakožto bytosti přírodu transcendující a exploatující, a s její vírou v neopakovatelnost historie a neustálý pokrok. Zatímco řada jiných autorů už tuto hypotézu zpochybnila na základě historických dokladů (například o tom, že k „odsvěcení“ přírody a jejímu ničení cestou odlesňování přispěly už civilizace předkřesťanské a mimokřesťanské), věnují autoři této statí pozornost možnému vlivu náboženského přesvědčení na utváření postojů a chování vůči životnímu prostředí u dnešních obyvatel západoevropských zemí.

Výsledky jejich zkoumání ukázaly, že vcelku neexistuje nějaký přímý a výrazný vztah mezi postoji vůči životnímu prostředí (sledoval se jednak stupeň uvědomění závažnosti ekologických problémů, jednak ochota přinést v zájmu řešení problémů nějakou finanční obět) a různými ukazateli náboženské angažovanosti (příslušnost k různým církvím, stupeň účasti na církevních obřadech a sociálních aktivitách církvemi pořádaných, víra v existenci Boha atp.). Výsledek byl v podstatě stejný jak za celý soubor respondentů ze 14 západoevropských zemí, tak i ve většině národních podsouborů. Pokud se mezi některými ze sledovaných jevů nějaká slabá souvislost vůbec ukázala, směr závislosti byl leckdy opačný, než hypotéza předpokládala – tzn. religiozita působila jako činitel ekologickou uvědomělost podporující, nikoli potlačující. Nicméně i pak významnost souvislosti větší než mizela, jestliže se kontroloval vliv jiných současně působících činitelů.

Autoři proto docházejí k závěru, že náboženské přesvědčení nehraje významnější úlohu v utváření postojů k životnímu prostředí, a že úloha činitelů, jako je například výše příjmů nebo stupeň vzdělání, působí v daném ohledu mnohem významněji. Třeba ovšem podotknout, že geografický záběr průzkumu, o němž